МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Кафедра соціальних технологій
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Виконав(ла): здобувач 2-го курсу магістратури, групи
ПЛ-22-2м-vn
денної форми навчання

_____ Бурка Микола Віталійович

Керівник _____ к.пед.н., проф. Заброцький М.М.
(підпис)

Допущено до захисту рішенням кафедри соціальних технологій
Протокол № __ від «__»_____ 2024р.
Завідувач кафедри _____ Костенко Н.І.
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Бурка М.В. «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня – «Магістр», за спеціальністю 053 «Психологія».

Найважливішим інститутом у вихованні дитини є сім'я. У сім'ї діти проводять більшу частину свого часу. Жодна інша система виховання не може зрівнятися із сім'єю за силою та стійкістю впливу на особистість. Це пов'язано з тим, що саме в сім'ї формуються процеси розвитку особистості дитини. Ступінь впливу сім'ї на розвиток дитини залежить від багатьох чинників, зокрема від віку, темпераменту, вподобань, інтересів, духовності, дитячо-батьківських стосунків і стилю виховання.

Ключові слова: Я-концепція, молодь, молодший шкільний вік, особистість.

ABSTRACTS

Burka M.V. "PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-CONCEPT FORMATION IN CHILDREN OF EARLY SCHOOL AGE"

Master's thesis for the degree of "Master", specialty 053 "Psychology".

The most important institution in raising a child is the family. Children spend most of their time in the family. No other system of upbringing can compare with the family in terms of the strength and stability of its influence on the individual. This is due to the fact that it is in the family that the processes of the child's personality development are formed. The degree of family influence on a child's development depends on many factors, including age, temperament, preferences, interests, spirituality, parent-child relationship, and parenting style.

Key words: Self-concept, youth, primary school age, personality.

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЯ» ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1.Сімейні взаємостосунки як основний виховний потенціал у розвитку ідентичності дитини 8

1.2.Стилі батьківського виховання та їх вплив на особистість дитини 11

1.3.Психологічні особливості молодшого шкільного віку 17

1.4. Особливості формування «Я-концепція» дітей молодшого шкільного віку. 21

Висновки до першого розділу 24

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ

2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження 26

2.2.Результати дослідження 29

Висновки до другого розділу 38

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННІ

3.1. Психологічний тренінг «Стилі батьківського виховання та їх вплив на формування я концепції молодшого школяра» 40

3.2. Аналіз ефективності тренінгу 42

3.3. Практичнірекомендації школярам щодосаморозвитку 52

Висновкидо третього розділу 56

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 58

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найважливішим інститутом у вихованні дитини є сім'я. У сім'ї діти проводять більшу частину свого часу. Жодна інша система виховання не може зрівнятися із сім'єю за силою та стійкістю впливу на особистість. Це пов'язано з тим, що саме в сім'ї формуються процеси розвитку особистості дитини. Ступінь впливу сім'ї на розвиток дитини залежить від багатьох чинників, зокрема від віку, темпераменту, вподобань, інтересів, духовності, дитячо-батьківських стосунків і стилю виховання.

Під стилем виховання розуміють характер взаємовідносин у сім'ї та сукупність прийомів і методів впливу батьків на дітей, що характеризуються ступенем піклування, опіки, контролю, характером впливу на поведінку дітей, якістю психоемоційного контакту між дітьми і дорослими, заборонами і т. д. Існує безліч категорій стилів сімейного виховання.

Стилі виховання – це багатовимірна категорія, що розрізняється за характером і умовами. Первісне формування Я-концепції дитини відбувається саме в сімейному просторі і може розглядатися як результат засвоєння дитиною певних установок батьків щодо неї.

У сучасному світі, з новими перспективами розвитку, безмежними можливостями особистості та здатністю до самовдосконалення, важливим завданням є розвиток самосвідомості кожної дитини, розкриття індивідуальних і творчих здібностей, пізнання себе та допомога в самовизначенні й самореалізації. У психолого-педагогічній літературі Я-концепцію визначають як відносно стійку й динамічну систему знань, суджень та уявлень молодших школярів про себе, що поєднується з емоційно-ціннісними установками й вольовими зусиллями та виявляється у відповідній моральній поведінці та вчинках.

Я-концепція, як сукупність уявлень про себе, містить у собі сприйняття своїх фізичних, інтелектуальних і природних особливостей, які формуються в процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Початкові класи – один із найбільш ранніх і важливих періодів із погляду розвитку та формування Я-концепції, оскільки діти молодшого шкільного віку схильні розвивати й розширювати сферу свого «Я». Саме в цьому віці зародження таких нових

якостей, як рефлексія і самоконтроль, призводить до того, що діти молодшого шкільного віку змінюють свої погляди на навколишній світ і формують уявлення про власні погляди, думки і цінності. Рефлексія з'являється в міру того, як дитина розвиває здатність усвідомлювати себе суб'єктом власних дій. Початкові класи школи – складний період для рефлексії. До них належать самооцінка, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція та ідентифікація. Вони є основою для формування рефлексії та, своєю чергою, Я-концепції дитини. Рівень когнітивного та рефлексивного розвитку, формування «внутрішнього плану дій» дають змогу дітям будувати свою поведінку, діяльність і стосунки з оточуючими на основі власного вибору, а також зовнішніх чинників.

У початковій школі розширюється зона найближчого морального розвитку, оскільки значно підвищується загальна психологічна чутливість до виховних впливів. Необхідність вдивлятися у свій внутрішній світ підвищує рівень усвідомленості та ефективність регуляторних функцій. У результаті відповідальні наміри дедалі частіше опиняються в центрі уваги в поведінці та діяльності дітей молодшого шкільного віку. Саме тому важливо звернути увагу на стилі виховання та їхній вплив на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

М**ета.** Довести наявність впливу стилю батьківського виховання на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження.

1) Здійснити теоретичний аналіз поняття стилів батьківського виховання та його вплив на формування Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

2) Визначити методичну базу дослідження.

3) Провести емпіричні експерименти, що до виявлення впливу стилю виховання батьківського виховання на Я-концепцію школяра.

4) Розробити та впровадити програму роботи по коригуванню стилів батьківського виховання та їх вплив наформування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку .

Об’єкт дослідження. Я-концепція особистості

Предмет дослідження. Психологічні особливості Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань застосовувалися такі методи: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація, порівняння, класифікація);емпіричні опитування, тестування, спостереження; кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.

Для розв’язання другого та третього завдання були використанні стандартизовані психологічні методики: методика Р.Бернса і С.К оуфмана "Кінетичний малюнок сім'ї"; Методика «ЯкийЯ?» Г.Н.Осипової; опитувальник батьківського відношення(ОБВ) А.Варга, В.Століна; методика PARI Е.Шеффера і Р.Белла.

Експериментальна база. Дослідження здійснене в загальноосвітньому навчальному закладі школа №25 м.Вінниця.

Учасника даного дослідження стали 50 дітей 2-3класів, з них: 27 дівчат і 23 хлопця у віці 7-9 років, а також їх батьки.

Практичне значення дослідження полягає в можливості створення, організації, та впровадження тренінгової роботи з корекції стилів батьківського виховання та формуванню самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Теоретична значущість дослідження. У роботі систематизовано й узагальнено уявлення про сімейне виховання, стилі виховання та їхній вплив на розвиток Я-концепції та самооцінки в дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення. Проведено емпіричне дослідження стилів сімейного виховання та їхнього впливу на формування Я-концепції молодших школярів, що виявило позитивний взаємозв'язок між цими показниками. Основні положення цієї роботи та результати експериментального дослідження можуть бути використані в роботі практикуючих психологів і класних керівників для підвищення самооцінки та формування Я-концепції молодших школярів..

Апробація. результати магістерської роботи були представлені на круглому столі VI Психологічного форуму «Розвиток та реабілітація особистості в умовах сьогодення» 8 грудня 2023 р.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує __ найменувань, додатків на сторінках. Основний зміст роботи викладений на 63 сторінках і містить 3 таблиці, 5 рисунків. Загальний обсяг роботи – 65 сторінки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сімейні взаємостосунки як основний виховний потенціал у розвитку ідентичності дитини

Сім'я – це місце духовного розвитку, первинної соціалізації та формування нової цілісної особистості. Тип виховання, яке отримує дитина, залежить від типу сім'ї, її характеру та функціонування, а також від особистих якостей батьків. Особливий вплив на особистість маленької дитини справляє обраний батьками стиль виховання. Саме сім'я є сполучною ланкою між дитиною та суспільством, саме вона формує мікрокультуру та спосіб життя.

Аналізуючи сучасні українські сім'ї, можна сказати, що вони часто не реалізують свій виховний потенціал повною мірою. Це пов'язано не лише з особливостями соціального виховання, а й, здебільшого, з негативними змінами в самій родині. Зокрема, це конфлікти між батьками, низька інтеграція всіх членів сім'ї та руйнування емоційного зв'язку між дитиною та її батьками. Ці чинники призводять до неприйняття або неправильної інтерпретації дитиною поведінкових норм, моральних принципів тощо, що може порушити або деформувати розвиток і становлення її особистості.

Емоційний потенціал сім'ї в поєднанні з провідним світоглядом батьків чинить найбільший виховний вплив на дитину, впливаючи на формування моральних норм, культури та гідності. Науковці зазначають, що на основі позитивного оцінного ставлення батьків до дітей формується емоційно-ціннісне ставлення дітей до себе, образ свого «Я» і потреба в повазі з боку оточуючих [16].

Для оптимізації стилю виховання важливо враховувати, як формуються духовні потреби дитини, особливо в контексті поваги до неї. Висока ефективність виховного впливу забезпечується знанням батьками основних психологічних особливостей розвитку дітей, вікових змін і криз розвитку. Це виявляється в готовності дитини слідувати моральним уявленням дорослих, особливо зразковій поведінці, а також у позитивному емоційному ставленні дитини до батьків як у присутності, так і у відсутності дорослих.

Від інтенсивності спілкування між членами сім'ї, переважання позитивних чи негативних емоцій залежить не тільки самопочуття дитини, а й її світовідчуття, усвідомлення сформованого образу дорослого. Психологічний клімат сім'ї як мікрогрупи визначається загальною атмосферою в сім'ї, ступенем емоційного неблагополуччя членів сім'ї, їхнім емоційним настроєм, проявами любові та поваги один до одного, способами спілкування.

Психологічний клімат – один із найсильніших виховних впливів на сімейні стосунки. Напрямок діяльності дітей багато в чому визначається рівнем морального статусу їхніх батьків, сформованістю позитивних або негативних психологічних станів батьків, характером, який зростаюча особистість очікує від оточуючих.

На думку вчених, діти найсприйнятливіші до виховного впливу дорослих під впливом так званого «теплого» сімейного клімату, що характеризується особистим спілкуванням дітей і дорослих. Діти, які ростуть у сім'ях із таким кліматом, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них і правильно реагують на вимоги вихователів у дитячих садочках і школах. Навпаки, коли діти ростуть у так званих «неблагополучних» сім'ях, у їхній поведінці переважають негативні емоції, у них формується упереджене, здебільшого недоброзичливе ставлення до оточуючих. Такі діти найчастіше емоційні, що нерідко призводить до конфліктів з оточуючими [31].

Негативним чинником, що впливає на емоційний стан і самопочуття дітей, є проблемні стосунки між батьками. Діти насилу сприймають розмови і поведінку дорослих на свій рахунок. У дітей можуть виникати так звані конфліктні переживання, які є результатом формування у свідомості дитини протилежних установок щодо близьких людей.

Не менш важливим елементом виховного впливу на дітей є формування духовних потреб дитини з раннього віку. Формування таких бажань відбувається через їхній вплив на емоційну сферу дитини. Безумовно, емоційно-позитивне ставлення батьків до своїх дітей, їхнє постійне заохочення та схвалення діяльності, що дає змогу їм повною мірою реалізувати свій потенціал, неминуче призведе до підвищення рівня емоційно-ціннісного ставлення дітей до себе.

Постійна підтримка рівня самооцінки, сформованої в сімейному колі, стане однією з головних соціальних потреб дитини в майбутньому. Негативний вплив навколишнього середовища може призвести до низької самооцінки.

Структура сім'ї також впливає на розвиток особистості дитини. Діти, які виросли в сім'ях із бабусями та дідусями, турботливі та доброзичливі, але їм бракує самостійності, наполегливості та організаторських здібностей. Вплив родинних зв'язків на розвиток дитини залежить від того, як діти ставляться до своїх родичів і як вони їх цінують. Прихильність дітей до своїх родин виражається в бажанні бути поруч із ними, гратися з ними, дарувати їм приємні подарунки та розділяти почуття батьків. Діти висловлюють ці почуття за допомогою картинок і міміки.

Таким чином, можна зробити висновок, що почуття, які діти відчувають у родинному колі, визначають їхню майбутню самооцінку і значущість соціального існування дитини.

1.2. Стилі батьківського виховання та їх вплив на розвиток становлення особистості дитини

Стиль виховання в сім'ї визначається манерою спілкування з дитиною, використанням конкретних методів і прийомів виховання, суворістю і контролем з боку батьків, наявністю емоційної підтримки для дитини. Як відомо, у кожній сім'ї існує своя система виховання, яка відрізняється одна від одної та містить у собі виховні впливи, які батьки чинять на своїх дітей з метою розвитку певних якостей і навичок. Науковці визначають поняття стилю як спосіб взаємодії батьків і дітей, що характеризується використанням специфічних засобів і прийомів виховного впливу, які виражаються в особливих способах вербального та невербального спілкування. Одним із напрямів у поясненні типології сімейного спілкування є вивчення установок і позицій батьків щодо своїх дітей.

У науковій літературі розрізняють оптимальну і субоптимальну батьківську позицію. Оптимальна батьківська позиція – це та, яка відповідає вимогам адекватності, передбачуваності та гнучкості. Поняття адекватності батьківської позиції визначається як здатність батьків розпізнавати і розуміти індивідуальність своїх дітей, помічати зміни в їхньому психічному світі. Загалом поняття передбачуваності батьківської позиції вказує на те, що поведінка батьків стосовно дитини має передувати формуванню в неї нових психічних процесів і особистісних якостей, а не навпаки.

У науковій літературі робили спроби описати комунікацію в сім'ї, виходячи з ролі, яку відіграє дитина. Як відомо, роль дитини в сім'ї чітко проявляється тоді, коли позиція батьків стає менш гнучкою та адекватною [4].

Найбільш типовими є такі ролі

- «Цап відбувайло» - виникає в сім'ях, де подружні проблеми батьків перекладаються на дітей. Дитина виступає в ролі так званого бар'єра між почуттями батьків і ворожістю, яку вони насправді відчувають одне до одного;

- «Кумир сім'ї» - ця роль виникає, коли батьки не відчувають одне до одного жодних почуттів, а на відсутність почуттів одне до одного відповідають перебільшеною турботою і перебільшеною прив'язаністю до дитини;

- «Детектив» - присутній у сім'ях, де переважають конфліктні стосунки і де дитина постійно перебуває під негативним впливом, унаслідок чого в домі створюється конфронтаційна та напружена атмосфера [58]. Водночас дитина відіграє роль «детектива», намагаючись з'ясувати приховану природу стосунків між батьками та дітьми, що призводить до постійного відчуття провини, оскільки вона приходить до переконання, що саме вона є причиною проблем батьків. У результаті вони приходять до переконання, що причина проблем батьків – у них самих, і постійно почуваються винними. Іноді це може призвести до суїцидальних думок і розвитку різних фізичних захворювань;

- «Бейбі» - діти в такій ситуації зазвичай віддаляються від батьків, їхня особистість витісняється за межі сімейного співтовариства, а їхня основна роль – це роль дитини, яка ні від чого не залежить і чия думка не має жодного значення. Як правило, така роль існує, коли подружжя почувається дуже близьким одне одному;

- «Рятівник сім'ї» - ця дитяча роль мимоволі спричиняє агресію, нервові зриви та спроби суїциду, щоб захистити сім'ю. У цьому випадку носієм цих симптомів є «ідентифікований пацієнт», проблеми якого змушують усю сім'ю об'єднатися, але дитина несвідомо відіграє патологічну роль і, піддаючись психотравмувальному впливу, сприяє інтеграції дисгармонійної сімейної системи;

- «Скарб» - дитина в таких сім'ях стає особистим кумиром одного з батьків. Існування таких ролей передбачає конкуренцію між дорослими за увагу дитини та ізоляцію одного з батьків, що свідчить про брак родинного тепла. Дослідниця Т. Куликова використовує поняття «дисфункціональна коаліція», яке вказує на те, що один із батьків формує стійку коаліцію з дитиною проти іншого (віддаленого) з батьків [34].

- «Жахлива дитина» - ця роль характерна для родин, у яких формуються так звані фетиші, що складаються з поганої поведінки дітей і прагнення дорослих перекласти провину за проступки та незадовільну поведінку дітей один на одного. Таким чином, батьки несвідомо намагаються самоствердитися в сім'ї, виявляючи агресивне ставлення до своїх дітей.

У психологічних і педагогічних дослідженнях учені класифікують типи сімей таким чином:

1. Чутливі сім'ї. Стосунки між батьками та дітьми здаються нормальними, але існує так звана дистанція, яку ні батьки, ні діти не намагаються розірвати. У таких сім'ях діти знають своє місце і прислухаються до батьків. У майбутньому дитина виростає слухняною, ввічливою і доброзичливою, але мало позитивною, часто не має власної думки і покладається на думку інших. Хоча зовні стосунки можуть здаватися хорошими, глибокі та інтимні зв'язки можуть бути зруйновані [5].

2. Сім'ї, в яких поважають дитину. У таких сім'ях дітей люблять і поважають. При цьому батьки знають, що цікавить і хвилює їхніх дітей, зважають на їхні погляди та почуття і намагаються тактовно допомогти їм. Учені вважають, що такі сім'ї – найбільш виховані. Діти в таких сім'ях ростуть щасливими, позитивними, незалежними і доброзичливими. Стосунки між батьками і дітьми будуються на необхідності постійного спілкування і відкритості.

3. Ворогуючі сім'ї. У таких сім'ях дітей зневажають, їм не довіряють і часто піддають тілесним покаранням. Діти замкнуті й недружні, часто погано ставляться до батьків, не знаходять спільної мови з однокласниками, не люблять дитячий садок і школу і навіть можуть втекти з дому. У дітей, які ростуть у таких сім'ях, з'являються захоплення, які заважають навчанню, а в деяких випадках призводять до аморальної поведінки. У таких ситуаціях важливо, щоб батьки намагалися зрозуміти мотиви поведінки своїх дітей і виявляли повагу до їхніх аргументів, а не просто засуджували їх.

4. Матеріально-орієнтовані сім'ї. З раннього віку дітей навчають реалістичного погляду на життя і бачити в усьому певні переваги. Дітей примушують добре вчитися, з єдиною метою – вступити до вищого навчального закладу, щоб у майбутньому отримати хорошу роботу і дохід. Основна увага тут приділяється матеріальному благополуччю, подарункам і увазі, вимірюваним у грошах. Духовний світ таких батьків і дітей збіднений. Здебільшого на інтереси і бажання дитини не зважають, заохочуються тільки «корисні» ініціативи. У таких сім'ях діти розвиваються дуже швидко.

Батьки намагаються захистити дитину від небезпек і забезпечити її майбутнє, змушуючи її вступати в низку обмежень і страждань.

5. Асоціальні сім'ї. У таких сім'ях батьки ведуть аморальний спосіб життя. Вони п'ють, крадуть, б'ються, погрожують один одному і своїм дітям. Це не сім'я, а свого роду тимчасовий притулок для дітей. Здебільшого батьки займають суперечливі позиції і не враховують власні недоліки. Це проявляється в дитячій нервозності, надмірній чутливості та нетерпимості до чужої думки. Нерозуміння і неприйняття дорослими переживань дитини часто призводить до серйозних конфліктів, унаслідок чого виникає двостороннє відчуження. Вплив на особистість дитини в таких сім'ях вкрай негативний, і в більшості випадків діти в таких сім'ях опиняються під захистом держави.

За основу візьмемо класифікацію А. Лічко, який перелічує вісім типів [12]:

1. Емоційне відторгнення – у таких сім'ях батьки практично не виявляють емоцій стосовно своїх дітей. У майбутньому такі люди виростають замкнутими, інтровертованими, з украй вузьким емоційним діапазоном і низькою самооцінкою.

2. Підвищена моральна відповідальність – у цьому разі батьки покладають на своїх дітей великі надії, про які самі не підозрюють. Такі діти мають бідну емоційну сферу і не вміють висловлювати свої емоції та почуття.

3. Жорстоке поводження – часто супроводжується емоційним відкиданням або відмовою. У цьому випадку жорстокість не завжди фізична, але може бути і психологічною. Діти, які зазнали такого жорстокого поводження, згодом демонструють як розлади особистості, так і високий рівень агресії.

4. Конфліктне виховання – виникає, коли батьки розходяться в думках про те, як виховувати дитину і якого підходу дотримуватися. Такі діти виростають лицемірними та невпевненими в собі в майбутньому.

5. Гіпопротекція – цей тип виховання характеризується тим, що батьки не контролюють своїх дітей і не цікавляться їхнім життям. Такі діти часто потрапляють під негативний вплив оточуючих, коли виростають.

6. Гіперпротекція (гіперопіка) – на відміну від гіперпротекції, цей тип виховання характеризується батьками, які намагаються контролювати кожен крок

своїх дітей і захищати їх від зовнішнього впливу. Такі діти виростають егоїстами і в майбутньому не вписуються в жоден колектив.

7. Іпохондрія – цей тип виховання розвивається в сім'ях, де дитина довгий час серйозно хвора. У результаті всі стосунки в сім'ї будуються на здоров'ї або фізичному стані дитини. Такі діти згодом виростають егоцентричними та нарцисичними [8].

8. Любов – це оптимальний тип виховання, заснований на прийнятті, підтримці та врахуванні інтересів дитини.

Таким чином, можна зробити висновок, що стиль і тип виховання, а також характер стосунків між батьками та дітьми змінюються не тільки в часі, а й у просторі. Навпаки, дисгармонійні сімейні стосунки та деструктивні особистісні характеристики батьків завжди негативно впливають на самопочуття та емоційний стан дитини, зрештою призводячи до того, що вона не може задовольнити свої базові потреби. Подібні переживання не тільки негативно впливають на самопочуття дитини, а й спричиняють внутрішнє напруження, є джерелом фізичних розладів і деструктивних переживань [17].

Для того щоб створити умови, необхідні для гармонійного розвитку особистості, важливо враховувати кілька характеристик. Перш за все, дитина – це людська істота, яка розуміє, що таке сім'я і яка її роль. Кожна дитина зростає під впливом поведінкових характеристик своїх батьків, подружніх стосунків і стосунків між батьками та дітьми. Тому формування і розвиток особистості, що відбувається в сімейному оточенні, багато в чому визначається стилем виховання батьків.

Особливий період у житті дитини – це початкові шкільні роки, між 6 і 11 роками. Цей період характеризується тим, що діти дошкільного віку стають учнями початкової школи. У цей період приховані багато можливостей для розвитку. Саме в шкільному віці формуються багато психічних якостей особистості. Коли дитина вступає до школи, змінюється її соціальне становище, але внутрішньо і психологічно вона залишається дитиною дошкільного віку. Навчальна діяльність тільки починається.

Основними заняттями дитини, як і раніше, є гра, малювання та конструювання. Дитині необхідно адаптуватися до навчання.

Адаптація дитини до школи – одна з найактуальніших проблем у дитячій психології. Це пов'язано з тим, що в процесі адаптації до шкільного навчання дитина проходить тривалий процес орієнтації поведінкової системи, що визначає подальшу долю її розвитку, і водночас формує групу школярів, яка має певну соціальну і психологічну згуртованість. Взаємовідносини в шкільному класі є потужним засобом залучення особистості дитини до нових соціальних функцій, культури і поведінкових норм, характерних для школи.

На думку Д.Б. Ельконіна, шкільний вік починається з критичної точки або переломного моменту, описуваного в літературі як криза 7 років. На початку кризового періоду дитина раптово втрачає наївність і спонтанність, усі симптоми стають менш явними, ніж раніше.

Характерні симптоми семирічних криз включають.

- поява незрозумілої, химерної, штучної, рудиментарної або напруженої поведінки.

- збільшення дистанції з близькими родичами та свобода від сімейних ритуалів і стереотипів. У стосунках із сім'єю та друзями діти вимагають поваги та розвивають почуття власної гідності. Діти не хочуть, щоб їх цілували або пестили дорослі, особливо в присутності дорослих («Я вже не маленька дитина»). Водночас діти продовжують глибоко любити своїх батьків внутрішньо, але не намагаються показати це зовні.

- орієнтація дітей на людей поза сім'єю, тобто на зовнішні авторитети, такі як дорослі друзі сім'ї, вчителі та вихователі.

- у віці 6-7 років діти починають усвідомлювати свої справжні здібності («Я все можу»).

- діти займаються серйозною діяльністю, яка не є грою.

У цей період діти шукають заняття, які важливі та значущі в очах оточуючих. З'являється бажання вчитися і бути учнем у школі, а гра в школу стає для дитини важливою і постійною. Перебіг кризи завжди залежить від

конкретних змін в особистості та розвитку дитини. В одних дітей вона протікає м'яко і ледь відчутно, в інших – гостро, яскраво виражено і травматично.

Однак існують і позитивні симптоми кризи семи років, які Виготський Л.С. пов'язував із такими проявами психічної реальності дитини

- довільність поведінки, пов'язана з появою позаситуативної поведінки, і свобода від влади емоцій;

- поява смислової орієнтації у власному досвіді та рефлексії внутрішнього життя. Такі новоутворення, як самолюбство і самооцінка, зберігаються, а симптоми кризи (манери, посмішки) мають минущий характер. Це відбувається тому, що внутрішнє і зовнішнє розмежовуються, і для першого створюється значущий досвід.

На думку Л.І. Божович, криза дитини молодшого шкільного віку (криза 7 років) – це криза народження соціального Я. Це призводить до кардинальної зміни сприйняття дитиною самої себе, перегляду цінностей і, що особливо важливо зараз, усього, що пов'язано з навчанням.

Ця криза вимагає переходу до нових соціальних ситуацій і нового змісту стосунків. Дитина переживає нове внутрішнє життя, досвід, який не є прямою і безпосередньою перевагою над зовнішнім життям. «Виникнення внутрішнього життя – найважливіший факт, і саме на це внутрішнє життя орієнтується тепер поведінка», - пише В.А. Крутецький.

Виготський Л.С. говорив: «Готовність до школи формується в процесі навчання. Готовності до навчання немає доти, доки не почнеш вчити дитину відповідно до логіки програми. Готовність до школи зазвичай формується до кінця першого півріччя першого року навчання» [6].

На думку Є.І. Савонько, вступ до школи змінює емоційну сферу дитини. З одного боку, молодші школярі, особливо першокласники, зберігають більшість рис дошкільника, здатність гостро реагувати на ті чи інші ситуації та події, що їх хвилюють. Діти чутливі, вразливі й емоційно сприйнятливі до впливів навколишнього світу і середовища проживання.

Це означає, що стосунки складаються з учителем. Вчителі в очах дітей – «не агенти їхніх батьків, а авторитетні представники суспільства, які озброєні всіма

засобами контролю й оцінки та діють від імені суспільства». [19]. Це докорінно змінює весь спосіб життя дитини.

Якщо ще донедавна основним видом діяльності в розвитку дошкільнят була гра, то тепер, коли вони вже навчаються в початковій школі, змінилася вся система їхніх взаємовідносин з однолітками та дорослими.

Пам'ять вважається основним психічним процесом у дітей дошкільного віку. У цьому віці запам'ятовування відбувається здебільшого спонтанно, але спонтанне запам'ятовування особливо точне і стійке, якщо подія емоційно значуща і зачіпає дитину. Основними видами пам'яті в дітей молодшого шкільного віку є метафорична та емоційна пам'ять. Діти швидше і міцніше запам'ятовують усе, що цікаво, яскраво та емоційно збуджує. Водночас емоційна пам'ять не завжди супроводжується ставленням, за якого яскраві емоції сприймаються як спогади про минулий досвід. Образна пам'ять також має свої обмеження. Діти, звісно, краще запам'ятовують конкретних людей, події та предмети, ніж визначення, описи та зображення.

У ранньому віці відбувається ще один новий розвиток – довільна увага, яка важлива не тільки для навчання в початковій школі, а потім і в старших класах, а й для подальшого життя дитини. Існує тісний взаємозв'язок між успішністю та рівнем розвитку довільної уваги в дітей. Довільність психічних процесів, що активізуються в цьому віці, таких як мислення, пам'ять, увага, уява, дає їм змогу планувати свої дії та здійснювати їх із внутрішньої позиції, а здатність аналізувати, оцінювати підстави своїх дій, організовувати свою діяльність, свідомо ставити мету, домагатися її досягнення, формується вміння шукати й знаходити засоби для досягнення своїх цілей.

Саме в перші роки навчання в школі в дітей удосконалюються мовленнєві навички, стимулюється допитливість, підвищується пізнавальний інтерес до навчальної діяльності.

У початковій школі діти починають усвідомлювати себе як особистість, у них формується самооцінка; Л. Виготський вважав, що саме наприкінці дошкільного дитинства в дітей формується здатність регулювати свою поведінку через ставлення до себе та інших людей.

Такі вчені, як Д. Ельконін, В. Слободчиков, Г. Цукерман, В. Давидов, стверджують, що саме в початковій школі розвиваються ключові ланки й механізми самопізнання, такі як самооцінка, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція та ідентифікація, що є підґрунтям для формування рефлексії, а отже, й самосвідомості дитини. Рівень когнітивного та рефлексивного розвитку, формування «внутрішнього плану дій» дають змогу дітям будувати свої вчинки, діяльність і стосунки з оточуючими на основі власного вибору, а не лише з урахуванням зовнішніх чинників. Здібності дитини до розвитку повністю реалізуються у віці 8-10 років.

1.4. Особливості формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку

Найважливішим елементом особистісного розвитку є Я-концепція. Я-концепція – це динамічна функціональна цілісність, у якій образ себе і світу збалансований через адекватне усвідомлення свого місця в суспільстві та соціальної ситуації загалом.

Знання Я-концепції – це ключ до саморозвитку, становлення особистості, активності та розуміння своїх обмежень і вимог.

Формування Я-концепції людини тісно пов'язане з поняттям самопізнання. Це пов'язано з тим, що усвідомлення світу як такого не завжди обмежується розумінням і прийняттям зовнішніх об'єктів, центр свідомості може бути спрямований і на суб'єкт, його внутрішній світ.

Самосвідомість завжди перебуває в центрі нашого життя, бо вона впливає на наше життя.

Самосвідомість – це здатність людини усвідомлювати себе, своє «я», свої потреби, свої дії, свої інтереси та своє існування загалом. Різниця між поняттями «самосвідомість» і «самопізнання» полягає в тому, що самосвідомість спрямована на розуміння й усвідомлення своїх почуттів, думок і дій – так зване знання про самого себе [4].

Самосвідомість виникає набагато пізніше за свідомість, на певному етапі розвитку особистості, і характеризується цілеспрямованістю усвідомлення; до трьох-чотирьох років діти мають початкове уявлення про себе і вже можуть відрізняти себе від інших. Оточення дитини, умови життя і суспільство впливають на розвиток особистості та становлення особистого оточення.

У своїй теорії інтенціональності Ш. Бюлер описує розвиток особистості як постійний процес самореалізації «Я» [19]; К. Роджерс відповідно пише, що усвідомлення своїх можливостей і здібностей веде до розвитку «цілісної особистості».

У працях учених Я-концепцію розглядають як сукупність індивідуальних установок, спрямованих на себе (Р. Бернс), загальний образ себе, не позбавлений внутрішніх суперечностей, на основі якого ми ставимося до інших і визначаємо

наше ставлення до себе (О. Жигайло), когнітивні, емоційні та поведінкові риси, систему соціальних установок, спрямованих на себе (І. Кон, І. Чеснокова). На основі аналізу матеріалу ми виокремили поняття Я-концепції учнів середньої школи. Це динамічна система знань, суджень та уявлень про себе учнів середньої школи, яка в поєднанні з емоційно-ціннісним ставленням і вольовими зусиллями виявляється у відповідній моральній поведінці та вчинках [8].

Я-концепція – це система загальних уявлень індивіда про самого себе, що включає фізичні характеристики, самооцінку, визначення своїх інтелектуальних даних і суб'єктивне прийняття зовнішніх аспектів життя, які впливають на особистість.

Рефлексія та самоконтроль є основними психологічними механізмами розвитку Я-концепції. Формування Я-концепції дитини відбувається насамперед у сімейному просторі та у стосунках зі значущими дорослими, але в міру дорослішання та вступу до освітніх закладів вплив справляє і навколишнє середовище, включно із взаємодією з учителями та спілкуванням з однолітками.

Джордж Мід визначив формування «Я» в розвитку особистості як цілісний психологічний і соціальний феномен і внутрішній соціально зумовлений процес розвитку особистості [35].

Дослідники вбачають у структурі Я-концепції три елементи:

1) Когнітивний – самосприйняття індивіда, істинне «Я» (яким він бачить себе в сьогоденні), ідеальне «Я» (яким він бачить себе в майбутньому) і дзеркальне «Я» (яким, на його думку, його бачать інші).

2) Емоційні та оціночні атрибути – визначення індивідом самого себе загалом, включно з певними аспектами особистості, поведінки та діяльності.

3) Поведінкові – саме формування Я-концепції під впливом соціалізації та взаємодії з іншими людьми, що визначає, як людина сприймає інших і які моделі поведінки притаманні їй [8].

Самооцінка є одним з основних компонентів Я-концепції. Дослідник Д. Куперсміт визначає самооцінку як «судження індивіда про власну цінність, що виявляється в установках, притаманних цій людині». Основними чинниками, що впливають на формування самооцінки, є судження про характер інших людей,

самооцінка власних досягнень у діяльності та порівняння ідеального «я» з реальним «я». Самооцінка в особистісному розвитку людини проявляється в прагненні до досягнення свого найнагальнішого смислу існування і в усвідомлених судженнях особистості.

Багато дослідників, у тому числі У. Джеймс, К. Роджерс, Р. Бернс і Дж. Мід, розрізняють позитивну і негативну Я-концепцію. Позитивна Я-концепція визначається як позитивне ставлення до себе, або, як кажуть дослідники, «сильна віра у своє бажання справити враження на інших, упевненість у своїй здатності виконувати певну діяльність і почуття власної гідності».

Негативна самооцінка характеризується почуттям неповноцінності, неприйняттям себе та відсутністю сенсу у своєму існуванні. Люди з низькою самооцінкою перебувають у стані постійного психологічного захисту. Сформована низька самооцінка чинить негативний вплив на розвиток особистості людини, призводячи до сильної залежності від інших, відсутності незалежності, ізоляції та порушення сприйняття оточуючих [20].

Я-концепцію можна вивчити за допомогою таких критеріїв, як об'єктивність, різниця між реальним «я» і «я-ідеалом», самоповага, рівень суб'єктивного контролю, незалежність, приналежність і потреба в успіху.

У початковій школі триває формування самосвідомості та Я-концепції, зміни яких пов'язані з розвитком інтроспективної позиції дитини як новоутворення в цьому віці, переходом до іншого виду діяльності. Основними чинниками на цьому етапі є навчання та соціальне середовище; Д. Ельконін зазначає, що новим у розвитку на цьому етапі є довільність пізнавальних психічних процесів, здатність до внутрішнього планування дій, розвиток рефлексії та самоконтролю. Я-концепція дітей молодшого шкільного віку визначається їхнім усвідомленням і переживанням себе як суб'єкта навчальної діяльності. Тому важливими чинниками розвитку Я-концепції дітей молодшого шкільного віку є соціальні чинники, характер взаємовідносин, оцінка, спочатку з боку батьків, а потім з боку вчителів.

Психолог І. Бех зазначає, що в дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищується загальна психологічна чутливість до виховних впливів, що сприяє

розширенню зони безпосереднього морального розвитку». Тому в поведінці та діяльності дітей молодшого шкільного віку дедалі більшого значення набувають відповідальні наміри [2]. Таким чином, діти в цьому віці сприятливі для навчання. Тому увага до стилю викладання важлива для позитивного ставлення до себе та формування Я-концепції дітей середнього шкільного віку.

Висновки до розділу І

Сім'я – найважливіший соціальний інститут, місце духовного розвитку, первинної соціалізації та формування нової цілісної особистості. Основним завданням сім'ї в соціалізації дітей молодшого шкільного віку є виховання. У процесі виховання в сім'ї дитина набуває особистісних якостей, морально-етичних норм, поведінкових кодексів і звичок.

У дитини формується низка особистісних якостей, таких як об'єктивність, відмінність між реальним та ідеальним «я», самооцінка, рівень суб'єктивного контролю, незалежність, приналежність і потреба в досягненні успіху.

У початковій школі триває формування самосвідомості та Я-концепції, але зміна відбувається за рахунок розвитку інтроспективної позиції дитини як нового утворення в цьому віці, що є переходом до іншого виду діяльності, і на цьому етапі основними є навчання та соціальне оточення. Д. Ельконін стверджує, що новим розвитком у цьому віці є пізнавальна довільність психічних процесів, здатність до внутрішнього планування дій, а також розвиток рефлексії та самоконтролю. Я-концепція дітей молодшого шкільного віку визначається їхнім усвідомленням і переживанням себе як суб'єкта навчальної діяльності. Тому важливим чинником розвитку Я-концепції дітей молодшого шкільного віку є соціальний компонент, тобто характер взаємовідносин та оцінки з боку батьків і вчителів.

Психолог І. Бех зазначає, що в дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищується загальна психологічна чутливість до виховних впливів, що сприяє розширенню найближчої зони морального розвитку та підвищує ефективність їхніх усвідомлювальних і регулювальних функцій». Тому відповідальні наміри набувають дедалі більшого значення в поведінці та діяльності дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, діти в цьому віці мають перевагу у вихованні. Тому увага до стилів виховання важлива для позитивного ставлення до себе та для розвитку Я-концепції дитини молодшого шкільного віку.

Стилі виховання – це багатовимірні категорії, мінливі й умовні. Саме в сім'ї вперше формується Я-концепція дитини, яку слід розглядати як результат

засвоєння дитиною певних стосунків із батьками. Батьківська турбота і прихильність – найважливіший засіб розвитку Я.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГОВІКУ

2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження

Самооцінка – один із найважливіших компонентів Я-концепції людини і водночас одне з основних її джерел. Самооцінка – це результат якостей людини (внутрішніх і зовнішніх), її самої, ступеня успішності її діяльності та оцінки її особистості іншими людьми на основі її системи цінностей. Таким чином, Я-концепція як базовий компонент самооцінки формується і регулюється на основі психічних явищ. Я-концепція бере участь у формуванні та функціонуванні внутрішньої діяльності особистості. Для вивчення впливу стилів сімейного виховання на розвиток Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку було використано психодіагностичні методики:

Методика Р.Бернса і С.Коуфмана "Кінетичний малюнок сім'ї"; методика Г.Н.Осипової «ЯкийЯ?»;

Методика опитувальник батьківського відношення А.Варга, В.Століна;

Методика PARI Е.Шеффера і Р.Белла.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (додаток1)метою якого є дослідження міжособистісних взаємовідносин у сім'ї (очима дитини) та виявлення стосунків у сім'ї, що викликають тривогу у дитини[43].

Якість зображення вважається інформативною з погляду ретельності та недбалості, з якою намальовані окремі члени сім'ї, кольору зображення, положення, штрихування та розміру об'єктів на аркуші.

Методика Г.Н.Осипово ї«ЯкийЯ?» (додатокА). Призначається для визначення самооцінки дітей молодшого шкільного віку. Для проведення даного тесту дитині задають запитання як вона сама себе сприймає і оцінює за позитивними якостями. здійснюють оцінку за отриманими відповідями. Оцінки,

пропоновані дитиною самій собі, проставляються у відповідні колонки протоколу, а потім переводяться в бали. Рівень самооцінки визначається по загальній сумі балів, набраній по всіх якостях дитини.

Оцінка результатів

Школяр відповідає на запитання й отримує 1 бал за «так», 0 балів за «ні» та пів бала, якщо є сумніви.

Загальна оцінка в 10 балів означає дуже високу самооцінку, 8-9 балів – високу самооцінку, 4-7 балів – середню самооцінку, 2-3 бали – низьку самооцінку і 0-1 бал – дуже низьку самооцінку.

Дуже висока самооцінка вважається нормальною для дітей молодшого шкільного віку. З огляду на те, що діти цього віку не критичні до себе, можна помітити, що діти молодшого шкільного віку завжди відповідають «так» на такі запитання, як «Я завжди слухняний» і «Я завжди чесний». Адекватність самооцінки можна перевірити, порівнявши відповіді дитини за шкалою з відповідями батьків за тими самими якостями.

Методика опитувальник батьківського відношення А.Варга, В.Століна (додаток А). Виховання – це система різноманітних емоцій і поведінки дорослих щодо своїх дітей. З погляду психології, батьківське ставлення – це виховне і соціальне ставлення до дітей, що включає емоційні, раціональні та поведінкові елементи.

Батьківське ставлення розуміють як систему різних почуттів щодо дитини, особливостей виховання, розуміння характеру й особистості дитини, її поведінки..

Обробка й оцінка результатів. Тест опитувальник (ОБВ)складається з 61 твердження, батьки або погоджуються із твердженням або заперечують. Є п’ять груп і всі твердження поділені по групах (Додаток 2)

М*етодика PARI Е. Шеффера і Р. Белла* (додаток А) це інструмент дослідження батьківського ставлення, який дає можливість визначити емоційний контакт чи дистанція з дитиною, надмірну концентрацію на дитині. Дана

методика також дозволяє виявити узгодженість - неузгодженість батьків у виховному підході до дітей.

Відповідно до методики вони поділяються на групи та 15 ознак.

1. Оптимальний емоційний контакт (К) – партнерство, розвиток дитячої діяльності, рівні стосунки між батьком і дитиною, заохочення вербальної експресії, вербалізація

2. Зайва емоційна дистанція (Д) – дратівливість, істерики, уникнення контакту з дитиною, суворість, надмірна грубість.

3. Надмірна концентрація на дитині (КД) – надмірне піклування, встановлення залежності, подолання опору, придушення волі, придушення агресії, надмірне втручання у світ дитини, створення відчуття безпеки, страх перед злочинністю, сексуальна стриманість, виключення позасімейних впливів, зусилля з прискорення розвитку дитини.

Опитувальник містить 115 запитань, кожне запитання має чотири варіанти відповіді та оцінюється за шкалою від 1 до 4 балів.

2.2. Результати за психодіагностичними методиками їх аналіз та інтерпретація

Емпіричне дослідження було проведено з метою вивчення впливу стилів виховання на формування Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Коуфама (Додаток А) допомагає підтвердити або спростувати попередні висновки, виявити справжні мотиви поведінки та зрозуміти причини низької самооцінки в деяких дітей. Ця техніка дає змогу точніше відобразити розвиток особистості дітей молодшого шкільного віку. Оскільки ранні роки характеризуються емоційним зв'язком між дитиною та батьками, можна простежити, як стилі виховання впливають на самосприйняття дітей молодшого шкільного віку. Якщо батько оцінює певну сімейну ситуацію позитивно, дитина може сприймати її зовсім інакше, тобто негативно.

Якщо ми знатимемо, як діти сприймають світ, свою сім'ю, батьків і самих себе, ми зможемо зрозуміти причини багатьох проблем і допомогти ефективно їх розв'язати.

Дітям було дано завдання намалювати свої сім'ї. Діти з ентузіазмом поставилися до малювання всієї сім'ї, були в гарному настрої і малювали дуже швидко. Це пояснюється тим, що в них дуже хороші стосунки в сім'ї, до того ж не тільки з батьками, а й з іншими членами сім'ї.

Узагальнюючи результати експерименту, можна зробити висновок, що більшість психологічних проблем дітей походить з їхніх сімей, пов'язана з нервово-психічним станом батьків, їхнім ставленням до життя і, найголовніше, з самими дітьми.

У 12 % малюнків зображено різні предмети, наприклад, машини й телевізор на передньому плані та сім'я на задньому, що має свідчити про труднощі у стосунках із батьками та емоційну заклопотаність ситуацією в домі, а також про небажання зображати батьків, які мають бути певним авторитетом для дитини.

У 31 % малюнків діти найчастіше малюють усю родину, що свідчить про наявність, але незначної дистанції між членами сім'ї, яка може вказувати на

сімейне відчуження. Сімейних конфліктів не спостерігається. Діти з ентузіазмом ставляться до завдання і намагаються «довести до досконалості» свої малюнки, додаючи власні деталі, як-от сонце, хмаринки, трава, квіти та будинки.

На малюнках переважають зображення усміхнених родин, малюнки виконані в яскравих кольорах, лінії чисті та чіткі, здебільшого вся родина тримається за руки, світить сонце та росте трава.

Якщо між батьками та іншими членами сім'ї існує велика відстань, це свідчить про напружені стосунки в родині. Відсутність великих частин тіла, таких як вуха, пальці та затінені руки, вказує на емоційний опір під час контакту з людиною. Відсутність частини обличчя дитини означає, що між нею і батьками існують негативні стосунки, що атмосфера в сім'ї неадекватна і що дитина проявляє протест. Це також може вказувати на те, що дитина відсторонена від сім'ї та її членів, а такі діти зазвичай мають проблеми у спілкуванні з однолітками та найближчим оточенням.

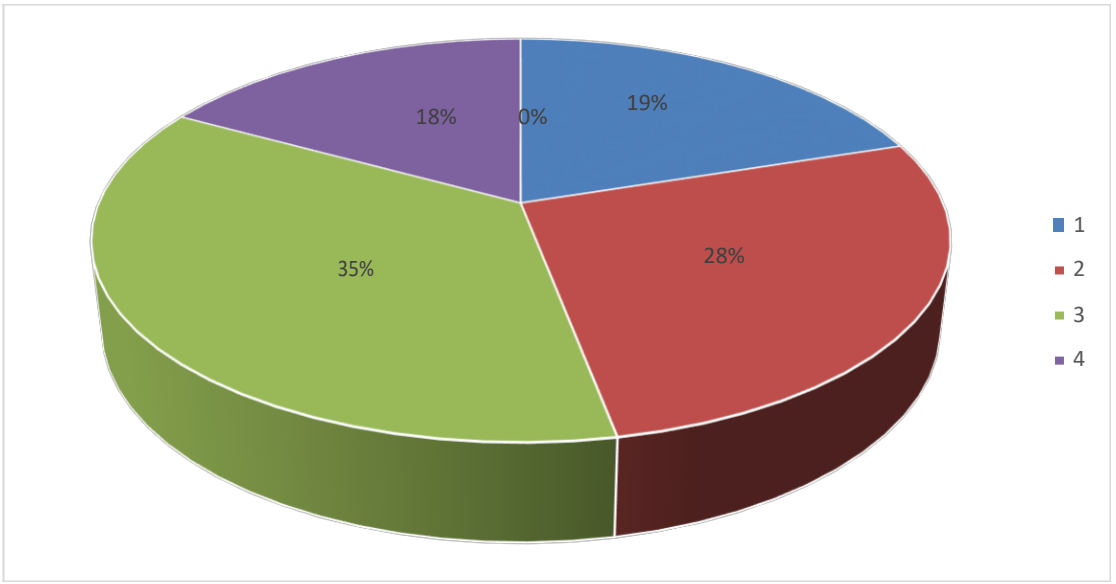
На малюнку видно ознаки ворожості. Витягнуті в сторони руки (28 %) і пальці у формі довгих палиць (23 %) – ознаки агресії в сім'ї.

37 % дітей малюють усю сім'ю маленькою, що свідчить про відчуття небезпеки як для дитини, так і для сім'ї; 18 % малюють себе останніми, що свідчить про відсутність контакту з близькими та відчуття «самотності».

8 % дітей малюють криві, деформовані фігури, що свідчить про вербальну агресію в сім'ї; 3 % дітей не малюють себе, що свідчить про відчуття відчуженості, неповноцінності та непотрібності в сімейному оточенні.

У 79 % дітей малюнки чіткі, яскраві та детальні, всі намальовані кольоровими олівцями або фломастерами, з чіткими лініями, немає ізольованих членів, зображено всю сім'ю. Використовуючи методику Р. Бернса і С. Коуфами «Кінетичний малюнок сім'ї», можна вивчити, як діти ставляться до своїх батьків і конкретних членів сім'ї та формують себе з ними, над ким вони мають владу, кого вони не визнають і ким дорожать, яке становище в сім'ї вони посідають. посідають, які тривоги та страхи вони відчувають.

Результати дослідження за методикою Г.Н.Осипової «Який Я?» (додаток А) показали наступні результати: 19% дуже висока самооцінка, у 28% висока, 35%маютьсереднюсамооцінкуі18%низьку(рис.2.2.1).



1-дужевисока, 2-висока, 3-середня,4-низька

Рис.2.2.1.Рівні самооцінки дітей дошкільного віку

У 19 % дітей молодшого шкільного віку дуже висока (завищена) самооцінка. Така завищена самооцінка свідчить про нереалістичне сприйняття себе та відсутність здатності критично оцінювати себе. Занадто висока самооцінка небажана і має бути піддана психологічній корекції.

28 % дітей мають високу самооцінку. Це нормально для даної вікової групи і свідчить про гармонійний розвиток особистості дітей молодшого шкільного віку.

Оскільки 35 % дітей мають середню самооцінку, а 18 % - низьку, можна зробити висновок, що ці діти потребують корекції для підвищення самооцінки.

Ці результати можна узагальнити таким чином:

-63% дітей мають достатню самооцінку, такі діти почуваються бадьоро, відверті у спілкуванні, спокійно ставляться до оточуючих, поважають себе та інших, не бояться помилок і завжди намагаються їх виправити;

-37% дітей мають неадекватну самооцінку, 18% з них мають низьку самооцінку, такі діти тривожні, сором'язливі, боязкі й у глибині душі вважають, що вони нічого не варті й потребують постійної підтримки. Такі діти бояться

невдач, сумніваються у своїй здатності виправдати очікування оточуючих і або взагалі нічого не роблять, або довго відкладають дії. Вони вважають, що не здатні зробити «правильний» вибір, і відмовляються ухвалювати рішення, що потребує психологічної корекції. Для дітей молодшого шкільного віку нормально мати завищену самооцінку, що є типовою рисою цієї вікової групи.

Результати опитувальника батьківських установок А. Варга (ОБВ) подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 2

Результати дослідження за опитувальноком ОБВ А.Я.Варги та В.В.Століна

ТИПИ	Результати %
Прийняття-відштовхування	47%
Кооперація	22%
Симбіоз	16%
Авторитарна гіперсоціалізація	13%
Маленький невдаха	2%

2 Дослідження показало, що в сім'ях не завжди домінує один стиль виховання, а поєднуються два або три. Це свідчить про те, що батьки мають кілька типів ставлення до своїх дітей..

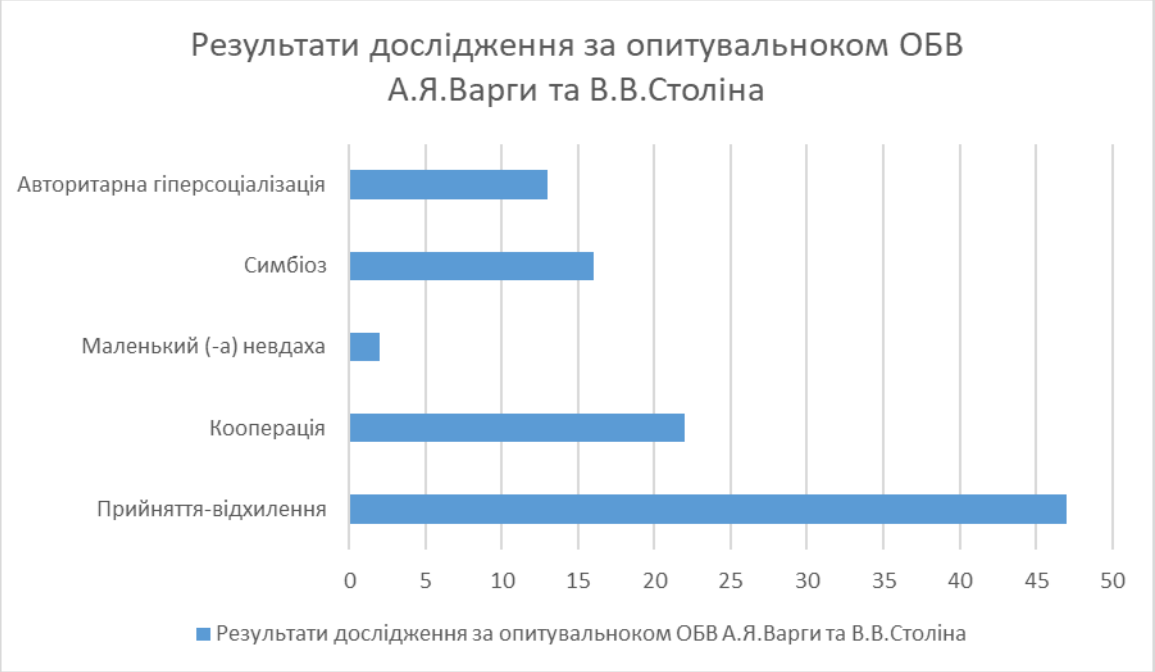


Рис.2.2.2. Результати дослідження (ОБВ) А.Варга.

Результати дослідження дали змогу зробити такі висновки:

Основною характеристикою цього типу є те, що батьки не розглядають дитину як особистість, не зважають на її почуття, думки та інтереси, вважають її маленькою і неповноцінною. Батьки вважають, що діти – невдахи і не можуть усе робити добре, а тому їм не можна довіряти важливі справи. Постійний контроль над дитиною та убезпечення її від проблем - ось що головне для таких батьків.

«Симбіотичні» батьки становлять 16 %, і головною характеристикою цього типу є те, що самі батьки відчувають себе єдиним цілим зі своїми дітьми та прагнуть відгородити їх від труднощів і задовольнити всі їхні потреби та життєві турботи. Батьки постійно тривожаться за життя своїх дітей, які здаються їм маленькими і беззахисними.

У 13 % батьків трапляється авторитарний стиль виховання, за якого поведінку дитини суворо контролюють, жорстко дисциплінують і підкоряють. Можна сказати, що батьки контролюють усі досягнення, особистісні якості та думки своїх дітей. Незалежність не заохочується і карається.

Стиль батьківського виховання по типу «Кооперація», присутній в 22% батьків. Основні характеристики цього стилю: батьки цінують творчі та інтелектуальні здібності дитини, цікавляться її планами, намагаються допомогти,

пишаються своєю дитиною і готові стати на її бік у будь-якій проблемі. Батькам імпонує незалежність та ініціативність їхніх дітей.

Поєднання таких стилів, як прийняття і кооперація, кооперація та симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та відщтовхування, авторитарна гіперсоціалізація та симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація та «маленький невдаха», є переважним у вихованні та, згідно з результатами досліджень, найчастіше зустрічається в освітньому процесі.

Це означає, що батьки приймають своїх дітей такими, якими вони є, люблять і поважають їх, цінують їхню індивідуальність, співпереживають їм, поважають їхні інтереси та плани, проводять з ними багато часу. Однак існує і соціально бажаний тип. Це батьки, які цінують творчі та інтелектуальні здібності дитини, цікавляться її планами, намагаються допомогти, пишаються дитиною, намагаються бути на її боці в будь-яких проблемах і дивуються її самостійності та ініціативності. Отримуючи таку підтримку від батьків, діти відчувають себе опорою і підтримкою, дозволяють їм відкритися і попросити про допомогу. Існує також тип батьківського виховання, відомий як «авторитарна гіперсоціалізація», що вказує на сильне почуття контролю над дитиною та прихильність суворій дисципліні й послуху. Можна сказати, що батьки контролюють усі досягнення, особистісні якості та думки своїх дітей. Незалежність не визнається і карається.

Згідно з методикою опитувальника ОБВ А.Я. Варга та В.В. Століна, дослідження типів батьківського виховання засвідчили, що батьківське виховання, умови, створені для дитини, дають їй змогу почуватися емоційно стійкою, і навіть у конфліктних ситуаціях, незрозумілих чи небажаних для дитини.

Методика PARI С. Шеффера та Р.К. Белла (Додаток А) – це інструмент для вивчення ставлення батьків до різних аспектів сімейного життя, включно з найпоширенішими характеристиками батьківства.

Результати аналізуються за шкалою, яка показує, що основні показники батьківського ставлення варіюються від послідовного до непослідовного у виховному підході до своїх дітей.

Бали варіюються від 1 до 20 (рис. 2.2. 3), результати такі:

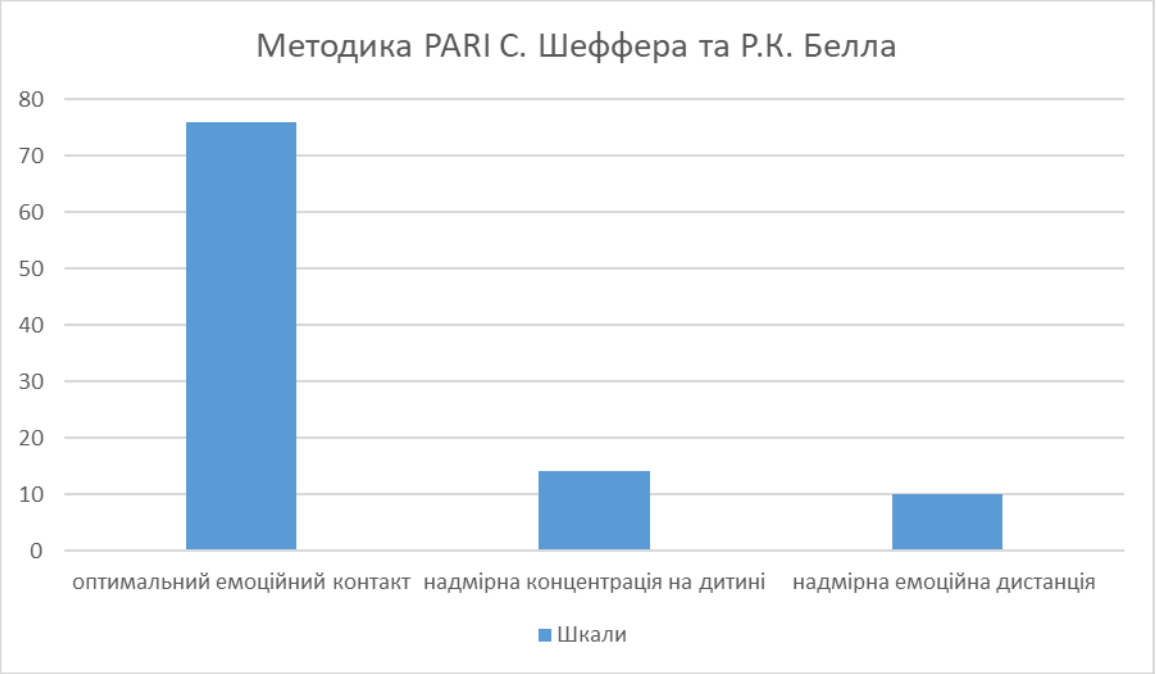


Рис.2.2.3. Результати за методикою PARI С. Шеффера та Р.К. Белла

Згідно з методикою, результати такі:

-76% (Шкала I), тобто оптимальний емоційний контакт, партнерство, розвиток дитячої діяльності, вирівнювання дитячо-батьківських стосунків, індукція вербальної експресії, вербалізація.

-14% (Шкала II) – надмірна концентрація на дитині, тобто надмірна турбота, встановлення залежних стосунків, подолання опору, придушення сили волі, придушення агресії, надмірне втручання у світ дитини, створення відчуття безпеки, страху перед злочинністю, придушення сексуальності, усунення позасімейних впливів, зусилля зі сприяння розвитку дитини.

-10% (Шкала III), надмірна емоційна дистанція – дратівливість, істерики, уникнення контакту з дитиною, суворість, надмірна похмурість.

Первинний аналіз результатів PARI показав наявність кореляцій між типами батьківського ставлення і ставленням до сімейних ролей (зокрема, до матері). Було виявлено постійну позитивну кореляцію між батьківським ставленням до сімейних ролей і стилем виховання.

За результатами дослідження було виокремлено такі характеристики, пов'язані зі стосунками між батьками та дітьми:

-14% основним інтересом жінок є сім'я;

-11% основна емоція жінок як матерів – самопожертва;

-35% - рівність у сім'ї в батьківсько-дитячих стосунках; 23% - розвиток діяльності дітей; 21% - надмірний батьківський авторитет.

- 18 % - залежність матерів, відсутність самостійності;

- 36 % - вербалізація (індукція до словесного вираження);

- 23 % - основною рисою є всесторонність щодо сімейного життя та ролі матері в ньому.

Таким чином, можна зробити висновок, що для 73 % опитаних батьків основними показниками є заохочення словесних проявів, вербалізація, партнерські стосунки, розвиток дитячої діяльності та рівні стосунки між батьком і дитиною.

Можна виокремити характерні ознаки надмірної концентрації на дитині. 12 % батьків виявляють надмірну турботу, безпеку, придушення агресії, придушення волі, сексуальне придушення, бажання прискорити розвиток дитини та надмірне втручання в її світ 82 % батьків мають середній рівень, а 6 % - найнижчий. Це означає, що жінки ставлять власні інтереси вище за інтереси сім'ї, а сім'я важлива, але не є головним пріоритетом.

Характерні ознаки надмірної емоційної дистанції з дітьми: 82 % батьків мають середні показники, 3 % батьків демонструють високий рівень неуважності, дратівливості, суворості, перебільшеної суворості та уникнення контактів з дітьми, 15 % - низькі показники.

Результати показують, що основними стилями виховання для батьків є вербалізація, партнерство, розвиток активності та рівні стосунки між батьками та дітьми, але більше половини батьків уникають контакту з дітьми, є суворими та дратівливими. Більшість батьків також надмірно турбуються про своїх дітей.

Порівняння опитувальника PARI С. Шеффера та Р.К. Белла й опитувальника ОБВ А.Я. Варги та В.В. Століна показує зв'язок між стилями виховання і послідовністю або непослідовністю батьків у виховному підході до своїх дітей ми використовували коефіцієнт кореляції Спірмена.

Батьки з авторитарним стилем виховання «гіперсоціалізація» характеризуються надмірною емоційною дистанцією щодо своїх дітей ($t = -0,48$, $p \leq 0,05$).

Такий батьківський стиль як «симбіоз» не корелює з показниками батьківського ставлення до сімейних ролей або з показниками, що характеризують дитячо-батьківські стосунки. ($t = -0,59$, $p \leq 0,05$).

Найбільш соціально бажаний батьківський стиль «кооперація» пов'язаний із надмірною батьківською опікою. Стилі батьківського виховання «прийняття-відштовхування» позитивно корелюють із надмірною емоційною дистанцією, зокрема ($t = 0,61$, $p \leq 0,05$).

Батьки, яких не влаштовують невдачі, неслухняність, спроби захиститися від труднощів і жорсткий контроль, поєднуються з такими показниками, як уникнення контакту з дитиною і спроба прискорити її розвиток.

Висновки до розділу ІІ

Відповідно до методології дослідження, самооцінка, один із компонентів Я-концепції, виокремлюється як основний критерій здорового розвитку особистості та показник потреб людини в соціалізації.

За методикою «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса і С. Коуфама було зроблено висновок, що дітям подобається сімейна атмосфера і ставлення до них батьків. На дитячих малюнках батьки та інші члени сім'ї яскраві, усміхнені, тримаються за руки, намальовані в яскравих кольорах, з чіткими лініями і всією сім'єю, що працює разом. Є й детальні зображення, наприклад, сонця та веселки.

За методикою Г.Н. Осипової «ЯкийЯ?» 63 % дітей мають достатню самооцінку, 19 % - дуже високу, що нормально для цього віку, а 37 % дітей потребують психокорекційних заходів.

За даними опитувальника батьківського ставлення (ОБВ) А. Варга та В. Століна, найбільш підходящим стилем виховання є «прийняття-відштовхування» (47 %), що характеризується здебільшого емоційним ставленням до дитини, прийняттям дитини такою, якою вона є, любов'ю до дитини, любов'ю та повагою до дитини, оцінкою індивідуальності дитини, повага до інтересів і планів дитини, проведенням з нею великої кількості часу.

Згідно з проведеним дослідженням, стиль виховання впливає на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку, і основними критеріями цього впливу є сам стиль виховання, стосунки між батьками, ставлення батьків до сімейних ролей, соціальна ситуація в сім'ї та особистісні особливості батьків і дітей.

Аналіз результатів експерименту доводить необхідність розроблення корекційних програм, спрямованих на підвищення самооцінки дітей і стилю батьківського виховання, з метою здійснення належного впливу на формування Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.

3.1.Психологічний тренінг «Стилі батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції»

На основі досліджень, що засвідчили взаємозв'язок між стилями виховання і розвитком Я-концепції в дітей молодшого шкільного віку, було розроблено корекційну програму, спрямовану на корекцію стилів виховання, підвищення самооцінки і зміцнення компонентів Я-концепції.

Цілі тренінгу: виявити умови успішного домашнього виховання, обговорити основні помилки домашнього виховання, допомогти батькам розвинути навички та вміння позитивного спілкування і взаємодії з дітьми в домашніх умовах, сформувати позитивне ставлення до домашнього оточення, сформувати Я-концепцію дітей молодшого шкільного віку, зниження тяжкості переживань і формування позитивного ставлення до домашнього середовища.

Методи і форми: інформаційні повідомлення, творчі завдання, бесіди, тести.

Інструменти Папір, маркери, кольорові олівці, ручки.

Очікувані результати: коригування стилів виховання та підвищення самооцінки.

Вправа «Сімейне коло»

Познайомте учасників, проясніть очікування, сприяйте згуртуванню групи та створіть дружню атмосферу для успішної роботи. Батьки мають написати свої імена, сімейні ролі та очікування від тренінгу на аркуші паперу у формі кола або квадрата.

Попросіть батьків обговорити свій стиль спілкування з дитиною. Для того щоб встановити контакт із дитиною і щоб вона слухала батьків, дуже важливо визначитися зі стилем спілкування і вибрати відповідні інтонації, жести та міміку. Це пов'язано з тим, що неправильний або непродуктивний стиль спілкування може придушити творчі пориви дитини, зупинити розвиток унікальних

здібностей, вплинути на викривлене формування самооцінки та призвести до неправильного вибору життєвого шляху. Усе це збиває дітей з пантелику в суспільстві. У сім'ях, де неправильно обрані стилі спілкування і діти звикли виконувати тільки роботу дорослих, вони повністю втрачають творчі здібності. Найпоширеніші стилі спілкування батьків із дітьми – пригнічувальний, зарозумілий, повчальний, безвольовий, начальницький, нудотний, панібратський, винуватий.

Вплив батьківського виховання на розвиток, освіту та виховання дітей неможливо переоцінити.

Умови для успішного сімейного виховання.

- Усі члени сім'ї дотримуються одного й того самого стилю виховання.
- Шанобливе ставлення до всіх членів сім'ї.
- Необхідно багато спілкування між батьками та дітьми.
- Надає дітям незалежність і довіряє їм.
- Люблячі вимоги до дітей і до себе.

Типові помилки в сімейному вихованні.

- Недостатнє знання батьками психологічних особливостей дитини.
- Відсутність адекватного догляду за дитиною.
- Почуття провини – основний виховний процес.
- Відсутність однакового стилю виховання у членів родини.
- Надмірна опіка дітей.

Однією з найважливіших і базових потреб дітей є батьківська любов, яка виражається в словах, дотиках, часі, проведеному разом, допомозі та підбадьоренні.

Вправа «Мозаїка стилів батьківського виховання».

Метою є ознайомити учасників зі стилям батьківської виховання (додаток В)

Батьки отримують інформацію про стилі виховання, читають матеріал, аналізують свої стилі виховання, виокремлюють позитивні й негативні сторони кожного стилю та міркують про те, як, на їхню думку, вони впливають на розвиток і самооцінку їхньої дитини.

Питання для обговорення.

1. У чому, на вашу думку, полягають відмінності між стилями виховання?

2. Як стилі виховання впливають на формування вашої Я-концепції?

3. Який стиль найбільш прийнятний для вас? Чому?

Вправа «Мої позитивні та негативні сторони»

Мета цього тренінгу – розвинути здатність вести внутрішній діалог, оцінювати свій характер і бачити позитивні та негативні сторони себе.

Учасники відповідають на три запитання:

1) Мої здібності й таланти? Наприклад, я добре танцюю.

2) Мої найкращі риси? Наприклад, у мене є почуття гумору.

3) Мої переваги? Я спокійний.

Батьків просять висловити свої пропозиції, зауваження та рекомендації, а також відповісти на запитання: яке враження справила на вас відповідь на це запитання? Що ви дізналися про себе? Чи змінилися ваші уявлення про себе?

Пам'ятайте, що наш особистий приклад може навчити нас більшого, ніж будь-які слова.

Пропозиції, як підвищити самооцінку вашої дитини

1. Ви креативні та унікальні – прийміть себе такими

2. Не думайте про погане, завжди пам'ятайте про свої позитивні сторони.

3. Завжди хваліть себе за перемоги і шукайте в усьому позитивні сторони.

4. Ніколи не забувайте про свої досягнення та перемоги

5. Виробіть звичку прощати собі помилки і приймати все як досвід.

6. Гарне ставлення до себе – це секрет того, як виглядати красивою і щасливою.

Розгорнутий опис всіх описаних та інших занять корекційної програми подані в ДодаткуГ.

3.2.Аналіз ефективності тренінгу.

Після проведення психологічного тренінгу «Стилі батьківського виховання та їхній вплив на формування Я-концепції» було проведено повторне дослідження (контрольний зріз), щоб визначити, наскільки ефективним був тренінг, чи зміг він вплинути на поліпшення стилів виховання та який вплив це мало на формування Я-концепції в дітей молодшого шкільного віку. проведено.

Для оцінки результатів повторного дослідження було використано під час розроблення опитувальника батьківського ставлення (ОБВ) А. Варга та В. Століна та опитувальника «ЯкийЯ?» Г. Осипової.

За результатами контрольного зрізу за методикою

17% - дуже висока самооцінка;

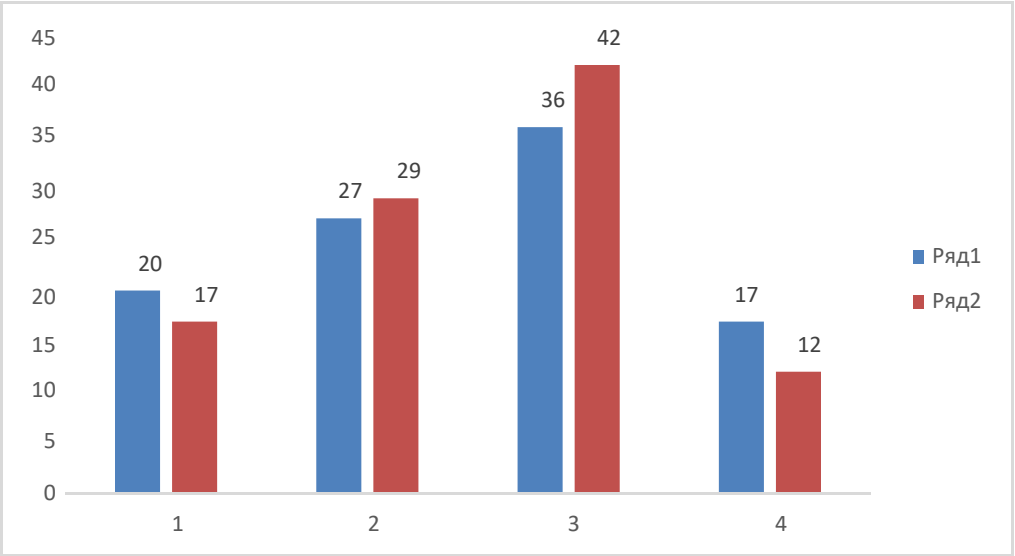
29% - висока самооцінка;

42 % - середня самооцінка;

12% - низька самооцінка;

На рисунку 3.2.1 представлено наочне порівняння рівнів самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Порівнюючи ці результати з попередніми даними, можна відзначити покращення в усіх групах, але результати не є значними через короткий проміжок часу між дослідженнями. Хоча самооцінка в цьому віці є нормальною, результати показують, що батьки стали більше цікавитися домом і своїми дітьми, а у ставленні батьків до своїх дітей з'явилося розуміння і підтримка. Цей результат свідчить про те, що батьки проводять більше часу з дітьми і що контакт між дітьми став легшим. Хороший показник низької самооцінки – зниження на 5 %, що означає, що батьки стали проявляти більше емоцій щодо своїх дітей.



1-дуже висока, 2-висока, 3-середня, 4-низька

Експериментальнагрупа,контрольнагрупа

Рис. 3.2.1. Порівняльний зріз рівня самооцінки молодших школярів

За результатами контрольного зрізу за методикою Опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А.Варга, В.Століна, який проводився з батьками було отримано наступні результати:

50%-прийняття-відштовхування;

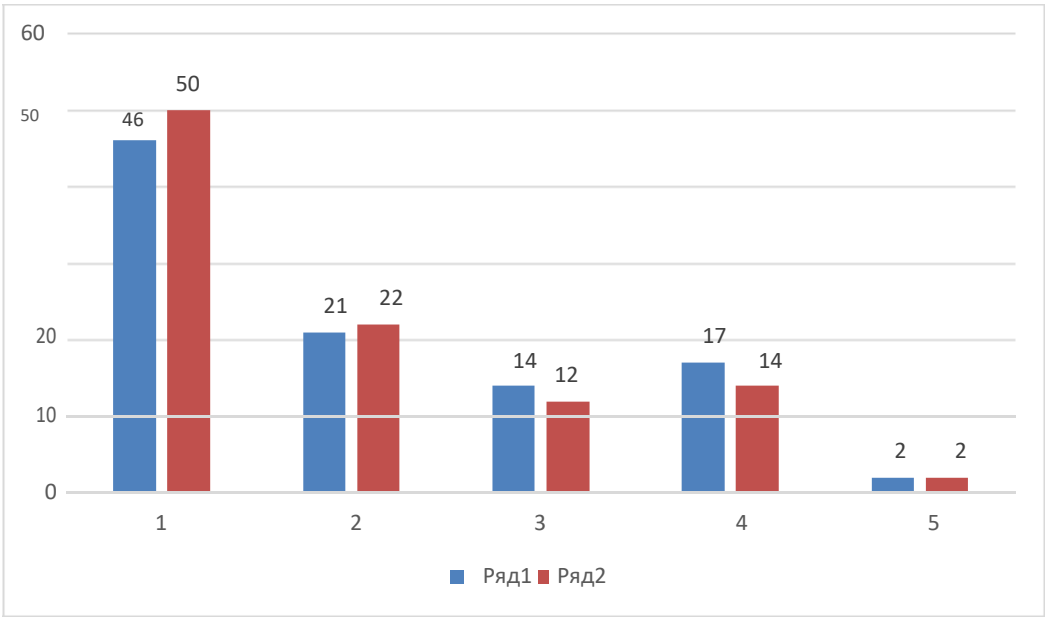
22%-кооперація;

12%-симбіоз;

14%-авторитарна гіперсоціалізація;

2%-маленький невдаха

Візуально порівняльний зріз рівня самооцінки дітей молодшого шкільного віку показано на рисунку 3.2.2.



1-Прийняття-відштовхування, 2- Кооперація,3- Симбіоз,4- Авторитарна гіперсоціалізація,5- Маленький невдаха

Експериментальнагрупа,контрольнагрупа

Рис.3.2.2.Порівняльнийзрізстилів батьківського виховання

Порівнюючи результати, можемо сказати, що стилі батьківського виховання помінялися в кращу сторону, а саме:

Тип «Прийняття-відштовхування» збільшилося на 4%, це показує що більше батьків почали емоційніше ставитися до дитини, сприймають її такою якою вона є, поважають її індивідуальність, інтереси і плани.

Тип «Кооперація», збільшився на1%, це показує що батьки почали більше звертати увагу на творчі здібності дитини та інтелектуальні, зацікавилися планами дитини, намагаються стати на її бік з будь-яких питань

Тип «Симбіоз» зменшився на 2%, це показує, що більшість батьків почали більше довіряти своїй дитині, почали з повагою ставитися до її самостійності.

Тип «Авторитарна гіперсоціалізація»,зменшився на 2%, це показує, що більшість батьків зменшили контроль за поведінкою дитини, надали дітям можливість проявляти ініціативу

Тип «Маленький невдаха» залишився без змін 2%, це показує, що в батьків нічого не змінилося.

Отже, на основі отриманих даних можна стверджувати, що корекційна програма «Стилі батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції» є ефективна, оскільки після експерименту відбулися позитивні змін.

3.3. Практичні рекомендації школярам щодо саморозвитку

1. Головним компонентом Я-концепції є самооцінка. Висока самооцінка відіграє важливу роль у житті людини. Самооцінку можна підвищити, щодня працюючи над собою, усвідомлюючи значущість свого існування та підкреслюючи свої сильні сторони. Головне – не порівнювати себе з іншими, а порівнювати себе вчорашнього із собою сьогоднішнім. Іншими словами, зосередьтеся на власному розвитку. Оскільки різні життєві ситуації та слова близьких можуть чинити руйнівний вплив на самооцінку, важливо мати кілька простих вправ, які допоможуть людям повернутися до стану цілісності та самоповаги.

2 Один із найефективніших способів вплинути на самооцінку людини – щодня записувати речі та якості, які вона поважає та цінує в собі. Це розвиває звичку шукати позитивні якості у своєму характері та ставлення до того, що в негативі завжди є щось позитивне.

3. Щоб зменшити вплив суспільства та сім'ї на самооцінку, діти молодшого шкільного віку можуть створювати свої власні невеликі групи людей із нормальним рівнем самооцінки як безпечні соціальні осередки. Такі осередки можуть стати новими колами спілкування поза шкільними заняттями (спорт, танці, драматичні студії, уроки музики тощо). Пошук заняття до душі також може дуже позитивно позначитися на самооцінці. Це ще одна можливість знайти справу свого життя, досягти в ній успіху і розвинути нові якості. Таким чином, в учнів з'являється стимул цінувати і розвивати свої власні досягнення в одних галузях, навіть якщо в інших у них не все виходить.

4. часто причиною деструктивних стосунків з батьками є обставини, які неможливо змінити або якось вплинути на них з точки зору дитини. У таких випадках необхідно емоційно дистанціюватися від батьків. Це не означає, що вони не люблять своїх батьків, просто, зменшивши емоційну прив'язаність до батьків, вони, відповідно, будуть менше схильні до сварок і чвар з ними. Таким чином, діти молодшого шкільного віку можуть легко виходити з конфліктів і проблемних ситуацій без руйнівних наслідків для своїх стосунків. Деякі конкретні поради щодо емоційного відсторонення від батьків включають

наступне: Зрозумійте, що минуле залишилося в минулому і що вам потрібно рухатися далі. Можливо, у минулому були погані стосунки або спілкування. Діти молодшого шкільного віку можуть оцінити свою роль у минулих конфліктах і складних ситуаціях, але вони не повинні використовувати це як приклад і переносити на свої майбутні стосунки з батьками.

5. Наступний критерій Я-концепції – рівень суб'єктивного контролю, тобто загальна інтернальність особистості. Зазвичай для розвитку інтернальності в дітей молодшого шкільного віку використовують тренінги, психологічні заняття та методики, роботу з психологами та педагогами тощо. Один зі способів розвитку інтернальності – тестування своєї поведінки. Наприклад, зміна мотивації до навчання або життєвих цілей. Це складні зміни в житті людини, які може бути важко прийняти, але вони досить ефективні та дієві серед методів саморозвитку.

6. Непорозуміння між дітьми та батьками – причина поганої комунікації в родині. Діти мають розуміти, що якісно вплинути на особистість батьків складно, але вони можуть змінити своє ставлення до деяких речей, що може дати позитивну можливість покращити стосунки з батьками. Підлітки повинні іноді оцінювати різні ситуації та проблеми з точки зору батьків. Ставити себе на місце інших людей і розуміти причини певної поведінки з їхнього погляду – корисна навичка. Це дасть змогу дітям молодшого шкільного віку йти на компроміс і спілкуватися, краще розуміючи ситуацію. Дітям важко зрозуміти, що їхні батьки відрізняються від них. Різні покоління зростають у різних соціальних ситуаціях і нормах, з різними правилами поведінки та виховання, з різними способами мислення та отримання інформації. Життя і дитинство батьків сильно відрізняються від їхніх нинішніх уявлень.

Висновки до розділу ІІІ

У результаті дослідження було розроблено психологічний тренінг, що враховує вплив стилів виховання на формування Я-концепції. Мета тренінгу – допомогти батькам відкрити для себе умови успішного домашнього виховання, зрозуміти механізми спілкування, позитивно взаємодіяти з дітьми в сім'ї, підвищити самооцінку та розвинути навички й уміння, що впливають на формування Я-концепції в дітей молодшого шкільного віку.

Для визначення ефективності психологічного тренінгу використано методики «Який я?» Г. Осипової та опитувальника батьківського ставлення (ОБВ) О. Варга і В. Століна. Можна зробити висновок, що самооцінка змінилася в бік збільшення за всіма показниками, а враховуючи, що між дослідженням і контрольним зрізом минуло мало часу, у дітей зміни в самооцінці були незначними.

За результатами опитувальника батьківського ставлення (ОБВ) О. Варга і В. Століна, зміни результатів спостерігалися практично за всіма показниками, що можна охарактеризувати як поліпшення стилю виховання. А саме: батьки більше уваги приділяли творчим та інтелектуальним здібностям дітей, більше цікавилися планами дітей, більше довіряли дітям, поважали їхню автономію, зменшували контроль за поведінкою дітей і надавали дітям можливість проявляти ініціативу.

Виходячи з отриманих даних, можна сказати, що психологічний тренінг «Стилі батьківського виховання та їхній вплив на формування Я-концепції» є ефективним, оскільки після експерименту відбулися позитивні зміни.

На підставі вивчення та узагальнення науково-методичної літератури за темою дослідження, виявлено, що зміна стилів виховання позитивно впливає на формування Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

Сім'я – найважливіший соціальний інститут, місце духовного розвитку, первинної соціалізації та формування нової цілісної особистості. Основним

завданням сім'ї в соціалізації дітей молодшого шкільного віку є виховання. У процесі виховання в сім'ї дитина набуває особистісних якостей, морально-етичних норм, поведінкових кодексів і звичок.

У дитини формується низка особистісних якостей, таких як об'єктивність, відмінність між реальним та ідеальним «я», самооцінка, рівень суб'єктивного контролю, незалежність, приналежність і потреба в досягненні успіху.

У початковій школі триває формування самосвідомості та Я-концепції, але зміна відбувається за рахунок розвитку інтроспективної позиції дитини як нового утворення в цьому віці, що є переходом до іншого виду діяльності, і на цьому етапі основними є навчання та соціальне оточення. Д. Ельконін стверджує, що новим розвитком у цьому віці є пізнавальна довільність психічних процесів, здатність до внутрішнього планування дій, розвиток рефлексії та самоконтролю. Я-концепція дітей молодшого шкільного віку визначається їхнім усвідомленням і переживанням себе як суб'єкта навчальної діяльності. Тому важливим чинником розвитку Я-концепції дітей молодшого шкільного віку є соціальний компонент, тобто характер взаємовідносин та оцінки з боку батьків і вчителів.

Психолог І. Бех зазначає, що в дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищується загальна психологічна чутливість до виховних впливів, що сприяє розширенню найближчої зони морального розвитку та підвищує ефективність їхніх усвідомлювальних і регулювальних функцій». Тому відповідальні наміри набувають дедалі більшого значення в поведінці та діяльності дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, діти в цьому віці мають перевагу у вихованні. Тому увага до стилів виховання важлива для позитивного ставлення до себе та для розвитку Я-концепції дитини молодшого шкільного віку.

Стилі виховання – це багатовимірні категорії, мінливі й умовні. Саме в сім'ї вперше формується Я-концепція дитини, яку слід розглядати як результат засвоєння дитиною певних стосунків із батьками. Найважливішим засобом розвитку свого «Я» є батьківська турбота та ласка.

Для конкретизації методології дослідження як основний критерій здорового розвитку особистості виокремлено самооцінку – один із компонентів Я-концепції, що є показником потреби людини в соціалізації.

За методикою «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса і С. Коуфама було зроблено висновок, що дітям подобається атмосфера в сім'ї та ставлення до них батьків. На дитячих малюнках батьки та інші члени сім'ї яскраві, усміхнені, тримаються за руки, намальовані в яскравих кольорах, з чіткими лініями і всією сім'єю, що працює разом. Є також детальні зображення сонця та веселки.

За даними методики «Який Я?» Г.Н. Осипової, 63 % дітей мають достатню самооцінку, 19 % - дуже високу, що нормально для цього віку, 37 % - недостатню і 18 % - низьку.

За даними опитувальника батьківського відношення (ОБВ), проведеного А. Варга і В. Століном, найбільш підходящий стиль є «прийняття-відштовхування» (47 %), що характеризується здебільшого емоційним ставленням до дитини, прийняттям її такою, якою вона є, симпатією, любов'ю й повагою до дитини, оцінкою її індивідуальності, а також прагненням проводити багато часу з дитиною, поважати її інтереси та плани.

Психологічний тренінг був розроблений у світлі результатів досліджень про вплив стилів виховання на розвиток Я-концепції.

Для визначення ефективності психологічного тренінгу було проведено контрольний зріз за методикою «Який Я?» Г. Осиповох та опитувальника батьківського відношення (ОБВ) А. Варга і В. Століна. За результатами опрацювання даних за методикою «Який Я?» Г. Осипової можна дійти висновку, що самооцінка змінилася в бік збільшення за всіма показниками, а з огляду на те, що між досліджуваним і контрольним інтервалами минуло мало часу, зміна самооцінки дітей незначна.

За результатами опитувальника батьківського ставлення, проведеного дослідниками А. Варгою та В. Століном, результати змінилися практично за всіма показниками, що можна охарактеризувати як поліпшення стилю виховання. А саме: батьки стали більше уваги приділяти творчим та інтелектуальним здібностям дітей, більше цікавитися планами дітей, більше довіряти дітям, поважати їхню самостійність, зменшили контроль за поведінкою дітей і надали дітям більше можливостей проявляти ініціативу.

Виходячи з отриманих даних, можна сказати, що психологічний тренінг «Стилі батьківського виховання та їхній вплив на формування Я-концепції» є ефективним, оскільки після експерименту відбулися позитивні зміни. Узагальнено рекомендації щодо підвищення самооцінки дітей молодшого шкільного віку та поліпшення їхніх взаємин із батьками. Вивчено та узагальнено науково-методичну літературу за темою дослідження та виявлено, що зміна стилю виховання позитивно впливає на формування Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Ф. Тенденції розвитку і класифікація батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї. Збірник науковихп рацьУкраїнс ької Академії державного Управління при Президентові України / Зазаг.ред.В.М.Князєва,М.І.Пірен.К.:Вид-воУАДУ,2001.Вип.1"А".192с.
2. БондарчукО.І. Психологіясім'ї: Курслекцій.К:МАУП,2001.96с.
3. ВащенкоГ.Г. Виховання волі та характеру. К.: Вища школа, 2019. 385с.
4. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч.посібник. 3-тє вид., доопрац., доп. К. : Знання, 2008. 566 с.Бібліогр.:с.560566.
5. ВовчикБлакитнаО.О. Співтворчість педагогів та батьків як умова розвитку особистісного потенціалу дитини. *Актуальні проблеми психології: Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві*; [збірник наукових статей],. К. : 2006. Том 4.С.2741.
6. Воронкина М.А. Специфіка дезадаптації в молодшому шкільномувіці.*ВісникінститутуіменіА.П.Чехова*.2016.№1.С.176-180.
7. ГалееваЄ.В.,Бартош М.М. Педагогічні умови розвитку діалогічного мовлення у дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний журнал.* 2016.Т.5.№2(15).С.131.
8. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічнад умка, 2004.
9. Долинська З.В., Скрипченко,Л.В. ОгороднійчукО.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб. К.:Просвіта,2001. 416с.
10. ДжиоєваА.Р., ДжиоєваГ.Х. Про реалізацію проблемного навчання в початковій школі. *Світ науки, культури, освіти*. 2017. Т.64. №3.С.183.
11. Ейдеміллер Є. Г. Дитина в ситуації розлучення батьків: погляд психотерапевта і просто людини Психологічна газета. 2001. № 3. с.21.
12. ЗахаровА.И. Психологические особенности диагностики и оптимизации взаимоотношений в конфликтной семье Вопр. психологии. 1981.№ 3. С.58-68.
13. ЗайцеваО.Ю. Умови розвитку образу Я=концкпції дітей молодшого шкільного віку .*Гуманітарнийжурнал*. 2017.Т.6.№3(20).С. 182.

14. Зінов'єваМ.В. Взаємозв'язок дитячо-батьківських відносин і ненормативної поведінки дітей дошкільного віку Психологічна наука іосвіта.-2000.№ 3.с.35.

15. КаганВ.Є. Психогенні форми шкільної дезадаптації. *Питанняпсихології.* 2014.№4.С.89-95.

16. Казаннікова О.В. Особливості проявів тривожності в молодших школярів Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2014.Вип.1(1). С.176-180.

17. Кацеро А.О. Особливості образу Я у бездоглядних підлітків :автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» К.,2005.19

18. КісарчукЗ.Г. Психологічна допомога сімї: Посіб.К.:Вид-воІн-ту соціології НАН України, 1988.

19. Короленка А. В., Гордієвська А. Н. Людський потенціал дитячого населення: розуміння і оцінка. *Соціальний простір*.2018.№5

20. КошкароваТ.А.Психологічний аналіз проблем дитячо-батьківських відносин Школа здоров'я. 2004. №2.-с.5-14.

21. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія К.:Фенікс,2009. 416 с.

22. КроникА.А.,КроникЕ.А. Психология человеческих отношений.– Дубна: Когито-Центр, 1998.

23. ЛозоваяВ.И. Целостный подход к формированию познават.актив. школьников.Автореф.дисс.канд.пед.наук.Тбилиси,1990, ст.242.

24. Максименко С.Д. Проблеми розвиваючого навчання Київ,1997.

25. Марковська І.М .Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми Журнал практичного психолога.1998.№3.с.51-52

26. Монахова А.Ю. Психолог і сім'я: активні методи взаємодії.-Ярославль,2002. 512с.

27. Орлова А.В. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистості дітей шкільного віку. Міжнародний науково-дослідний *журнал*.2017.№8-2.С.111-114.

28. Парцхаладзе Л.Н. Вивчення впливу стилю сімейного виховання на самооцінку молодшого школяра. *Науково-методичний електронний журнал«Концепт».*2015.№2.С. 283.

29. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как терапевт.М.:Семья, 1993.

30. ПетровськийВ.А., ПольоваМ.В. Відчуження як феномен дитячо-батьківських відносин Питання психології.2001.-№1.-с.19-26.

31. ПрохоровО.О., ВелієваС.В. Психічні стани дітей до шкільного віку Питанняпсихології. 2003. №5. с.56-66.

32. ПрийменкоВ. Вплив сім‘ї на успішне навчання дитини.*Початковашкола.*2006.№3.С.52–55.

33. ПуховаТ.І. Розвиток уявлень про сімейні стосунки у дітей Питання психоло гії. 1996. №2.-с.14-18.

34. Савіна М.М. Шкільна дезадаптація: природа, структура, причини. *Державний університет телекомунікацій та інформатики*.2010. № 3. С.118-121.

35. Сатир Вирджиния. Психотерапия семьи.«Ювента»,СПб.,1996, 284с.

36. СеліверстоваН.Я. Психодіагностика дитини: заі проти Питання психології 2000.-№3.-с.14-18.

37. СемиченкоВ.А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч.Закладів– К .:Веселка,1998. 214с.

38. Сергеев К.К. Психология рационального воспитания.Херсон, 1989-88с.

39. СергієнкоЕ.А.МодельпсихічногоітеоріяЖ.Піаже.*Психологічнідослідж ен ня:електрон.науч.журн.*2009.№1(3).URL:http://psystudy.ru/num/2009n1-3/48-sergienko3.html

40. СлобідськаТ.П. Темперамент у ранньому віці: батьківські оцінки поведінки дітей Питання психології.-1994.-№6.-с.5-12.

41. СмирноваЕ.О.,СоколоваМ.В.Динамікабатьківськогоставленнявонтоге не зідитини Психолог вдитячомусаду.-2003.-№ 4.-с.102-108с.

42. СтолинВ.В.,ШмелёвА.Г.Семейныетрудности:какиеипочему?Заданиедля самоанализа//Семьяишкола.–1985.-№3.–С.18-21.

43. СтолінВ.В.,СоколоваЕ.Т.,ВаргаА.Я. Психологія розвитку дитини і взаємин батьків і дітей як теоретична основа консультаційної практики Сім'явпсихо логічній консультації: Досвід і проблеми психологічного консультування 1989.-№3.-с.16-37.

44. Сухомлинский В.А. Избранные произведения :в5-тит./Ред.кол.:ДзеверинА.Г.(пред.)и др.– К.:Рад.школа,1979. – Т.2.– С.566.

45. Тичина К.О. Особливості міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннямимовлення.*Проблемисучасноїпсихології:*зб.наук.праць.Кам' янець-Подільський:Аксіома.2018.№ 41.С.360–370.\

46. ФедоришинГ.М. Психологія становлення особистості у батьківській сім'ї.Івано–Франківськ,2006.174с.

47. Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи : монографія /В.А.Чернобровкіна;Держ.закл."Луган.нац.ун-тім.Т.Шевченка".-Луганськ: ДЗ "ЛНУім.ТарасаШевченка", 2012. –487с.

48. ЭйдемиллерЭ.Г.,ЮстицкисВ.Семейнаяпсихотерапия.Л.,1990.

49. Якубової Ю.М.. Батьків не обирають..:ПроблемивідповідальногобатьківствавсучаснійУкраїні/ За ред.таін.— К.: АЛД,1997.– 185 с.

50. AdlerY.G.A«Mischlingattemptstofightforhisrights.InA.Bammer(Ed.),Displac ement:Culturalidentitiesinquestion(pp.205-215).Bloominston,IN:IndianaUniversityPress.– 1994.

51. Gurin G., Veroff J., Feld S. AmericansíViewofTheirMentalHealth.N.Y.,1960